

Hausen je tudi našel, da mesečevo središče in težišče ne padata skupaj, temveč prvo bi bilo skoro 8 milj bliže našej zemlji. Ker se pa položé nasadi jednake gostote vedno enakomerno okrog težišča, tedaj je nam vidna mesečeva plat osem milj višja, nego drugo površje in je prav za prav visoka planina, ki pač ne more imeti življenja. Ko bi imela zemlja primeroma jednake vzvišenosti, ležale bi skoro 30 milj nad morjem in gotovo bi ne našli gori več nobene rasti, nobenega zraka. Tako je na meseci; nevidna plat je bolj nizka in lahko je možno, da jo krije zrak, da ima svoje organizme...

Mesec potrebuje za pot okolo zemlje 29 dnij 12 ur 44 minut; tako dolgo mu je tedaj leto. V tem času se tudi obrne jedenkrat okrog svoje osi, in zato traje na njem dan in noč ravno jedno njegovo leto. Solnce ostane dobrih 14 dnij, ali 354 naših ur na obzorji — pač dolg dan!

Ker je pa nadalje mesecev ravnik tako malo nagnen proti njegovej poti, staj dan in noč za celo, proti nam obrneno plat zmerom jednako dolga, zmerom vsak po 354 ur in solnce ne zapusti nikdar polutnika. Tu vlada tedaj večno poletje (po naših pojmi), v srednjih širjavah prijetna pomlad, na tečajih pa se trda zima nikdar ne umika, s kratka: mesec nema letnih časov, na njem ni nikake izpremembe v gorkoti in mrazu.

Ko bi imel mesec svoje prebivalce, morali bi vsled tolikih dnij in nočij mnogo drugače ustvarjeni biti nego smo mi. Njih telo moralo bi štirinajstkrat vztrajnejše biti, a njih oči pač bolj trdne nego naše, da bi lahko prenašale dolge solnčne dneve. Se ve, počitka je tudi dosti — v 354urnej noči se uže nekaj naspiš in pokrepčaš. Na zemlji bi se menda največja lenoba lepo zahvalila za tako noč!

(Konec prihodnjič.)

Slovenske pripovedi o jezerih.

Spisal Simon Rutar.

Jezera so podobna bliščečim biserom na pisanej obleki naše zemlje. Naj se ti prikaže jezero v širokej dolini, ali sredi temnega gozda, ali pa visoko gori na samotnem sedlu: vedno te jednako zanima, vedno te vabi in miče na svoj breg. Kakor srčna skrivnost odkrije se pred teboj, kadar je z visokega mesta, z ozkega

klanjca, ali izza gostega drevja nenadoma ugledaš. In kadar pristopiš radovedno na njegov breg ter začneš gledati v njegovo skrivnostno dno, zdi se ti, kakor bi slišal iz njega milo zvonjenje potopljenega mesta Vinete (na otoku Volin), kakor bi se iz dna jezera počeli dvigati malo po malem cerkveni zvoniki in visoke kuple, potem hiše, trgi in ulice, dokler se ti naposled ne prikaže vse mesto tako jasno pred teboj, kakor tvoj domači kraj z bližnjega griča.

Mitologije vseh narodov poznajo sveta jezera, kojih voda ima čudodelno moč. Indi pripovedajo še dandenes o svetih jezerih Mansaraur in Rákus Tal na razvodji Inda in Bramaputre, na mestu, kjer so si mislili, stari božjo goro Meru. V svetem jezeru „Kancu“ kopala se je po Zaratustrovem nauku čista devica in spočela perzijskega odrešenika Sosioša. V svetem jezeru na otoku baltiškega morja prali so stari Nemci kip boginje Nerthe, božice zemlje, in nje sveti voz, na katerem se je po zemlji vozila. Ravno tako so imeli tudi polabski Sloveni sveto jezero, iz katerega so prorokovali bodočnost. Kdo se ne spomina tu Valvasorjeve pripovedi (Ehre d. H. Krain V. 476), kako je bil fant božično noč zlezal na vejo nad tolmunom, da bi dekletu, katero bi prišlo k studencu svojega bodočega ženina gledat, njegov obraz v vodi zagledalo? Ali revežu se je slabo godilo, ker v odločilnem trenutku se veja odlomi in fant obleži mrtev pred svojim dekletom!

Slovenci pripovedujejo o rajskem jezeru, katero leži nekje daleč na najvišji gori, (prim. indijski Meru in nemški „Glasberg“, t. j. svitla gora = svitlo nebo). Valovi tega jezera so svitli, kakor srebro. Po njem plavajo zlate utve in mej njimi se vozijo prekrasne morske deklice (Rusalka). Na dnu rajskega jezera leži ključ do nebeških vrat. Samo zlata utva more se potopiti v dno jezera in prinesiti zlati ključ na dan. (Sl. Glasnik IX. str. 56.) — Svitli valovi jezerski spominajo torej na nebeško svitlobo, in solnčni žarki (zlati ključ) prodirajo čisto vodo.

O vseh večjih jezerih slovenskih ohranil je naš narod lepe pripovedi. Te pripovedi se mej seboj mnogokrat ujemajo, tako da so uže nekateri poskušali razlagati njihov postanek. Mej temi je spomina vreden: Morlot, Die Sage von der Kirche am See bei den Südslaven. (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1855.) Njegovo mnenje je, da so vse te pripovedi ali spomini na splošni potop, ali pa spomini na nekdanja bivanja Slovenov ob jezerih. V

obče o teh pripovedih je pisal tudi naš pridni tolmač slovenskega bájeslovja, D. Trstenjak: „Povesti o jezerih mej Slovenci“. (Novice 1857, list 49.)

Iz večine slovenskih pripovedij o jezerih vidi se hitro, da one hranijo spomine na geologiške dogodke. Geologi nas uče, da so jezera in reke še le potem nastale, ko so se bile gore nad nižinami vzdignile. Tedaj so se začele vode zbirati v dolinah, ki so bile okolo in okolo z gorami obdane, in postala so jezera. Pa tudi v odprtih dolinah moralo je nastati jezero, ako se je kos hriba posul in tako v dolini pot zajezil vodi; ali pa ako je od strani prihajajoča reka toliko kamenja, grušča in peska nanesla, da se voda v glavnej dolini ni mogla več odtekati. Ali večji del teh geologiških jezer je kasneje izginil in voda je odtekla, ko so potresi ali povodnji dolenje obrežje nekdanjih jezer zrušili in predrli.

Tako je gotovo, da so po vseh večjih dolinah na Slovenskem nekdanj jezera stala. Spomin na ta jezera se je mej našim ljudstvom še prav živo ohranil. Taka jezera so bila n. pr. po vsem Notranjskem, mej Vrhniko in Ljubljano, ob Savi po Gorenjskem, ob Soči na Tolminskem in pod Gorico na severnej strani Krasa. Tako je bilo tudi na Štajarskem veliko ondešnjih dolin nekdanj pod vodo in jezera so stala blizu Laškega, Nove cerkve, Slovenje Bistrice („pultska dolina“), Šmarja za Bočem, Loke pri Poličanih, Slovenjega Gradca itd. (Novice 1857, l. 49.) Jednako je bila bajè vsa okolica mej Lembergom in Dobrno pod vodó. Pri Lembergu je bil svet zaprt in potok Dobrna je napolnjeval s svojo vodo vso dolino. (Janisch, Hist. topogr. Lexicon von Steiermark, II. pg. 56.) Tudi okolica Sv. Marjete na Pesnici je bila jezero. Le mal hribček je molel kakor ostrov iz vode. Jednako je bila veržejska okolica pod vodo, zato ima trg še vedno ribo v svojem grbu. (Rieck, Panorama von St. Urban, pg. 19.) Postanek skalske doline (pri Šoštanji) je opisan v Novicah 1857, l. 59.

Naše pripovedi o jezerih ohranile so nam torej kos povesti o geologiškem razvijanju zemeljske skorje. Razen tega pa se ne more tajiti, da bi se ne nahajali v njih tudi spomini na nekdanja bivanja Slovenov po močvirjih (glej Prokopa!) in sredi jezer. Ako tudi niso sami nikoli gradili svojih stanovanj na kolih, vender so v svojej novej domovini našli mnogo ostankov takih bivališč, kakor pričajo novejša preiskavanja ljubljanskega močvirja, nekdanjega jezera. Vse te spomine pa je narod predrugačil in po svoje preustrojil. Skoro

vsakej pripovedi je dal poučno-verski značaj in zavil v njo pobožni nauk, da se ne sme šaliti s svetimi rečmi in z zapovedmi sv. cerkve. Na tak način se je marsikatera pripoved o jezerih združila z legendami o Mariji Devici. Tako poje pesen o „Žalostnej gori“ (Zg. Danica 1857, str. 13):

„Marija šla do jezera
In je brodarja klicala:
„Prepelji me za božji lon,
Prepelji za nebeški tron“
„Ne vozim jaz za božji lon,
Ne vozim za nebeški tron;
Vozim le za bele krajcarje

In pa za stare reparje!“
Marija prime krilice,
Naravnost gre čez jezerce.
Pri kraj' vodà do členka b'là,
Po sredi je po suhem šla.
Marija v hrib se upirala,
Brodarju hiš'co vnemala itd.“

K pripovedim, ki razlagajo početek jezer, ki spominajo na geološke dogodke, na potope, ponicanja zemlje in vsled tega nastalih jezer, spada v prvej vrsti pripoved o vrbskem jezeru pri Celovci. Narod pripoveduje, da je to jezero nastalo za kazen grešnim prebivalcem, ki so poprej zelo srečno živeli v tistoj dolini, kjer zdaj jezero leži. Ali v svojej sreči so se bili prevzeli in niso več marali za božje zapovedi. Zbrali so se veliko soboto sredi vasi ter začeli veseliti se in plesati. Ali Bog jim pošlje veliko povodenj, ki konča nje in njihovo vas. (Ant. Oliban, Bleiweisovo berilo za II. gimn. razr. str. 181—183 in Janežičev Cvetnik II. str. 78.)

Ta pripoved se ujema s slovensko kozmogonično pripovedjo o vesoljnem potopu. Pripoveduje se namreč, da so prvi ljudje srečno živeli v nekej dolini, ki je bila okolo in okolo z visokimi gorami obdana. Tu ni bilo ne zime, ne leta, nego je vladala vedna spomlad. Vse je rastlo in zorelo samo ob sebi, ter ljudje so živeli brez truda in muke. Ležalo je namreč sredi doline veliko jajce (primeri: svetovno jajce v egipčanskih hramih), iz katerega so tekli studenci in potoci, ki so namakali in plodili zemljo, tako da ljudem ni bilo treba ničesa delati. Zato so postali prevzetni in radi bi bili zvedeli, kaj je prav za prav v onem jajci, ker iz njega vsa sreča izvira. Ustno sporočilo je sicer govorilo, da se jajcu ne sme nihče brez kazni približati. Ali prevzetno ljudstvo se zbere okolo njega in predrzen debeluh je razbije. In zdaj se razlije iz jajca neizmerno vode, ki poplavi vso dolino in pokonča vse stvari, ki so v njej živele.

Slovenski narod po Bistriškej dolini pripoveduje, da je nad Kamnikom nekdanje jezero in da se v gori pod kamniškim Starim gradom še sedaj nahajajo železni v skalo utrjeni obročki, za katere so ljudje svoje čolne privezovali. To jezero je izteklo ter s svojim

peskom zasulo lepo mengiško polje, katero se zdaj zaradi peščenega sveta svojega imenuje Drnovo.

Nekoliko drugače o tej stvari pripoveduje prof. Trdina (Narodne pripovedke Bistriške doline. Slovenija 1849, 60 str.) V Podgorji blizu Kamniku bil je uklet tolmun. Ako se mu je kdo bližal, klical je uže od daleč mladenič na bregu sedeč: k vodi, k vodi sem ne hodi! Ta mladenič je bil namreč ubil svojo mater ter jo vrgel v tolmun. Za njegovo grozno pregreho bilo mu je naloženo tukaj žalovati in čakati, da ga pride oča odrešit. — Nekega dne pride mlad ribič do tolmunu ter ne meneč se za mladeničevo svarilo vrže trnik v tolmun. Pri tej priči začne voda grgrati, vreti in se vzdigovati. Prestopi bregove in drevesa in ves dol ima podobo velikega jezera. Ribič pa okameni ter stebru jednak obstoji na bregu.

V tem pride v tisti kraj oča ukletega mladeniča, iščoč po svetu žene in izgubljenega sina. Ko se bliža tolmunu, zakliče ukleti mladenič: k vodi, k vodi sem ne hodi! A oča se za klic ne zmeni, zajame v roko vodé in glej! naredi se iz nje — prstan njegove žene. Zajame zopet, naredi se svetinja, katero je navadno njegov sin na vratu nosil. Zajame še jeden pot, — voda postane list, na katerem so te besede zapisane: Ta mladenič, ki ga vidiš, je tvoj sin. Objemi ga trikrat in rešen bode! — Mož ne ve, kaj bi storil. Silno se čudi; vender se mladeniču bliža ter ga prvič in drugič objame. Ko hoče tretjič to storiti, izpremeni se mladenič v ostudno žival, vender ga mož pogumno še tretjokrat objame. Pri tej priči ga obstopijo žena, sin in mladi ribič ter se mu za rešitev zahvalijo. A voda, kakor bi trenil, po vsem dolu usahne. Samo kamenje, katero je s hribov nanesla, to popusti. Ker je ta dolina kamenitna in ker dosti trnja na njej raste, zatorej se imenuje Drnovo ali Trnovo.

Blizu jednako, kakor o vrbskem, pripoveduje se tudi o blejskem jezeru. V zvoniku Marije Device na jezeru je bilo sedem zvonov. Ti so tako lepo zvonili, da se je tožilo romarjem domov iti, ter da so začeli okolo cerkve „ples in godenje“. To si je pa Marija za zlo vzela in prosi Jezusa, naj potopi romarje. In res,

„Jezus se je ozrl z nebes,
Poslal jim je velik tres,
Da so vsi se potopili.
Vsi so bili zveličani.
Dva sta bila pogubljena,
K' sta začela ples in godenje“. (Korytko III. str. 118).

Romarji pripovedujó, da še dandenes slišijo pred solnčnim vzhodom žalosten glas zvonov iz dna jezera.

Druga pripoved pa tolmači v obliki besednega dovtipa, kako so se potopili zvonovi na dno blejskega jezera. Dariteljica je bila namreč namenila zvonove „Materi Božjej v jezeru“. Ko so jih hoteli prepeljati na otok, prevrnila se jim je ladija in zvonovi so padli v jezero.

V to vrsto spada še pripoved o rabeljskem jezeru za Predelom. Na njegovem mestu je stala nekdanj bogata vas. Prigodi se, da jednoč Marija skozi potuje in išče v vasi prenočišča. Hodila je od hiše do hiše, ali nikjer je niso hoteli sprejeti. Le pri najzadnjeji hiši ubozega ribiča našla je prenočišče. Drugi dan prosi Marija svojega sina, naj kaznuje neusmiljene vaščane. In res, Jezus pošlje strašansko povodenj, ki potopi vse hiše in izpremeni vso vas v jezero. Jediná ribičeva hiša je ostala nepoškodovana in ta se vidi še dandenes na malem otoku blizu dolnjega konca rabeljskega jezera.

Kakor postanek jezer, tako si tolmači ljudstvo tudi njihov odtok. Mnogokrat pomagajo vodi odteči mitiška bitja, n. pr. velikani (reprezentanti potresa). Na Tolminskem pripoveduje ljudstvo, da je „divja baba“ (primeri česke „Dive žene“, t. j. pozemeljske Vile) z veliko plevélnico jez pri Sv. Luciji prekopala in naredila Soči novo strugo. — Popolnoma drugače pripoveda se o izsušenji lavantinske doline. Tudi tu je stalo nekdanj jezero in na nasprotnih straneh sta bivala dva prijateljska graščaka, ki sta se vedno obiskavala in v čolnih preko jezera vozila. Ali jedenkrat se ponesreči jednemu graščaku, da utone v jezeru. Zvesti prijatelj ga ukaže iskati in zato izkoplje na južnej strani doline veliko strugo, skozi katero se je voda odtekla. Tedaj so našli na dnu jezera unesrečenega graščaka. („Sl. Narod“ 1871. št. 132.)

Vablživost, pa tudi nevarnost in varljivost vode izražena je v pravljici o cirkniškem jezeru. Najprej nam tolmači ta pripoved, kako je postalo cirkniško jezero. Graščakov sin se je zaljubil v hčer svojega soseda na drugej strani doline. Poslednji mu jo je hotel tedaj dati, ako bi v čolnu do nje priveslal. Po nasvetu povodnjega moža zadéla mladi grofič sesalno luknjo sredi doline, da se ni mogla voda odtekati in tako je postalo jezero. (Svetličičeva pesen v Glasniku 1862, I. 2.) Tako je začel grofič obiskavati svojo ljubico v čolnu, ali le po noči, ker stari graščak ni hotel nič vedeti o svojej obljubi. Da ni po noči zabredel, postavljala je zvesta deklica svojemu ljubemu

svetilnico v znamenje, kam mora veslati. Ali sovražnik je v temnej noči ugasnil svetilnico in mladi grofič je utonil. Ta pripoved nas močno spomina na grško o Heri in Leandru. D. Trstenjak jo je porabil za malo novelo „Slovenski Leander“ (Novice 1860. l. 8—11).

Slične pripovedi so znane tudi drugim narodom, n. pr. Nemcem ob Traunskem jezeru v gorenjej Avstriji. (Heimgarten II. 136.) V Dalmaciji živi taka pripoved na otoku Sv. Andreja blizu Stona. Tu je bila ženska (Marjeta) podjetnejša in plavala je vsako noč (okolo l. 1750—60) obiskat svojega ljubčeka Teodora na tri kilometre oddaljeni ostrov Lopud (Mezzo). V tamnej noči pa so jej zavidni bratje ugasnili luč, katero jej je Teodor postavljaj za kašipot, in tako je zgrešila smer ter se utopila. (Rivista Dalmata 1859, Nr. 26.)

Mešana gospôda.

Obraz iz vsakdanjega življenja.

Spisal dr. Janez Mencinger.

(Konec.)

X.

Bil je 1. septembra 188., praznik svetega Tilna in god doktorja Vogljanina, sicer pa prav navaden delavnik. Profesor Justin je po starej navadi nastopil jutranji sprehod. Ko stopa mimo tržnega vodnjaka, vidi strežaja Medveda, ki je ravno dekletom pomagaj škafe vode na glavo zadevati.

— Kaj je novega, vpraša gospod Justin.

— Nič posebnega, če niste bili sinoči pri Kruljavej žabi.

— Ko bi pa bil tamkaj, kaj potlej?

— No, ste pa mojega mucka večerjali, — zašepeta Medved gospodu na uho.

— O grda reč! Pa saj to ni res! Kaj pa gospod doktor?

— Ko so sinoči od Vas prišli, terjali so od mene Vaše pismo.

Potlej so se nad menoj jezili in dolgo niso šli spat. Rekli so mi, naj jih denes bolj zgodaj pokličem, pa zdaj še spe. Če ima človek premalo spanja, potlej po dnevi ni za nobeno delo.

— Le pusti spati doktorja; ko pa vstane, vošči mu srečo, ker denes je njegov god.